

شنیده بودم که در یکی از ورزش‌های رزمی دارای عنوان و افتخارات است و چند بار در مسابقات استانی و فرا استانی شرکت کرده است. وقتی که در چهار سال پیش برای اولین بار او را دیدم، با همین ذهنیت در چهره اش خیره شدم. در صورتش نشاط و شادابی محسوسی موج می‌زد و لبخندی مغرورانه لبانش را قلقلک می‌داد.

چهار سال فرصت خوبی بود تا سرنوشت زندگی‌اش در مسیر دیگر طی شود. چندی پیش دوره‌ی درسش تمام شده و آمده بود، تا برای رفتن به زادگاهش از من خداحافظی کند. در اتاق را باز کرد. با شرمندگی و چهره‌ای که پایین را می‌پایید! به صورتش می‌خکوب شدم، پهنای صورتش را کبودی ملایمی پوشانده و پاسخ چشمانش را باد ملایم پاییزی به زردی نشانده بود و دریغ از آن قامت رعنا که نه من، بلکه بسیاری از هم‌سن و سال‌هایش را به حسرت و غبطه میهمانی می‌کرد. لبخندی ساختگی صورت سعید را معنای عاریتی داده بود. چند دقیقه که با او بودم، من نیز خودم را با یک تبسم مصنوعی اداره کردم. ملاقات کوتاه بود. وقتی دستش را به علامت خداحافظی در دستانم فشردم، لرزش خفیف و اجباری دستانش را حس کردم. سعید رفت به سوی سرنوشتی مبهم و نا معلوم؛ و من نیز در این اندیشه که دیو اعتیاد در کمین صدها سعید نشسته است. سعید برادر من نبود، اما سرنوشت او می‌تواند میان سعید و برادرم، میان سعید و فرزندم مشترک باشد. از این پس اعتیاد است که سعید را اداره می‌کند. سعید، برگ خزان زده‌ای است در چنگال اعتیاد، تا باد پاییزی او را در کدام باتلاق ناشناخته مدفون سازد.

اگر در گذشته درصدی اندک از افراد جامعه را معتادان تشکیل می‌دادند، در حال حاضر این درصد فزونی یافته و دامنه‌ی آن، قشر جوان جامعه را نیز نشانه گرفته است. تنوع مواد اعتیادآور، سهولت دستیابی به آن‌ها، گسترش عواملی که افراد - خصوصاً قشر جوان جامعه - را به اعتیاد دعوت می‌کند، عدم کارایی و یا کم اثر بودن راه حل‌هایی که به عنوان پیشگیری از اعتیاد و یا مبارزه با آن پیموده می‌شود، و... اعتیاد را به عنوان دشمنی خطرناک برای نسل حاضر و آینده نشان می‌دهد. این زنگ خطر بیش‌تر صدا می‌کند، زمانی که آمارها نشان می‌دهند، حدود ۶۰۰ هزار نفر از دانش‌آموزان کشور در معرض ابتلا به دخانیات هستند و نزدیک به ۱۲ درصد جمعیت ۱۵ تا ۶۹ سال کشور سیگاری‌اند و ۷ درصد از این تعداد را افراد زیر ۴۰ سال تشکیل می‌دهند^(۱) همین تکه از آمار، گویای گسترش مصرف دخانیات در گروه سنی زیر ۴۰ سال است و در حقیقت نشان می‌دهد که ظرف دو دهه‌ی گذشته، چه تعداد از افراد به مصرف دخانیات روی آورده‌اند؛ اگر افراد زیر ۲۰ سال را گرفتار دخانیات ندانیم.

آمار دیگری که رئیس سازمان ملی جوانان ارائه کرده است، نشان می‌دهد که ۳۰٪ از جمعیت دو میلیون معتاد ایرانی را جوانان تشکیل می‌دهند.^(۱) زنگ خطر به صدا در آمده است:

اعتیاد

علل، پیشگیری

ابوالفضل علیدوست ابرقویی

هویت شکل می‌گیرند، پیدا کند، در نتیجه ماییم و دو دسته از نوجوانان و جوانان:

الف: نوجوانان و جوانانی که توانسته‌اند در آشفته بازار کشف هویت، خویش را با پیدا کردن پاسخ‌های لازم به سوالات خاص این دوره باز شناسد و این مقطع را با موفقیت سپری نمایند. بدون شک والدین، معلمان، رسانه‌های جمعی و توده‌های هم‌سن و سال و رفیقان و دوستان در این میان نقش هدایت‌گری عمده‌ای دارند. تلاش نوجوان و جوان برای دستیابی به سوالات پیش آمده نقش اندکی دارد، زیرا نوجوان و جوان هنوز در رتبه‌ای نیست که بتواند مستقلاً به سوالات خود پاسخ قانع کننده بدهد.

ب: گروهی دیگر که نتوانسته‌اند پاسخی مکفی و قانع کننده برای سوالات مربوط به هویت خود پیدا کنند و در نتیجه هویتی انحرافی بر می‌گزینند،

او باید به سؤال‌هایی نظیر «من کیستم» و «به کجا می‌روم» پاسخی بدهد. جست و جوی هویت شخص، متضمن این است که شخص تشخیص دهد که برای او چه چیزهایی مهم و چه کارهایی ارزشمند است و نیز متضمن تنظیم معیارهایی است که وی بر اساس آن‌ها بتواند رفتار خود و دیگران را هدایت و ارزیابی کند. علاوه بر این‌ها این جست و جو تکوین احساس خود شکوفایی و شایستگی را نیز در بر می‌گیرد...

مرحوم دکتر سیدمهدی کی‌نیا^(۴) دوران بلوغ را برزخ کودکی و جوانی بر می‌شمرد و در این خصوص می‌نویسد:

... نوجوانی از خود پرستی دوران کودکی، به دگر دوستی دوران مردانگی رو می‌آورد و در عین حال ممکن است هنوز از منیت خارج نشده باشد، به شدت خود دوستی نشان دهد. دوران بلوغ، دوران عجیب حیات آدمی است. گاه مانند اطفال به جست و خیز و بازی می‌پردازد و گاهی احساس اتکایی شدید نشان می‌دهد و زمانی خود را عاقل و فرزانه می‌پندارد و احساس ایمنی می‌کند... قیود و محدودیت‌های مختلف در نظر او زشت و بی‌معنا و ظالمانه است. همه‌ی این‌ها را ساختگی، غیر طبیعی، تحمیلی، جابرانه و آمیخته به ریا می‌داند. مشکلات گوناگون اجتماعی و موانع مختلف او را نومید می‌سازد. به همین جهت نوبالغ بیش تر به دنیای تخیل و رویا پناه می‌برد و در این دنیای تخیل است که ماجراها می‌آفریند. در حالی که کودک در زمان حال زندگی می‌کند، پرنادر دوران خود پدیده‌ی زمان را به سوی گذشته و آینده معطوف می‌دارد... انسان در دوران بلوغ احساس می‌کند که هوس‌هایش زیاد، ولی کوشش‌های او نارساست.

در نتیجه احساس مبهمی از ناتوانی و اندوه دارد و می‌بیند بین آرزوهایش و نیروی وصول به آن، فاصله‌ی بزرگی موجود است...^(۵) بر اساس آنچه که گفته شد، از مهم ترین، بلکه مهم ترین مشخصه‌ی دوره‌ی نوجوانی و جوانی راه‌بردن به هویت فردی است. همین احساس او را با سوالات گوناگون مواجه می‌کند و همین سوالات شاکله و اسکلت هویت او را تشکیل می‌دهند. البته باید دانست که این احساس هویت بر اساس همانند سازی‌های دوران کودکی فرد است. به عبارت دیگر این احساس هویت و پیگیری آن در نوجوان بر اساس تعالیم و ویژگی‌هایی است که از کودکی با آن‌ها دمخور بوده و طبیعی است که والدین در این زمینه دارای مهم ترین نقش‌اند؛ و عوامل دیگر نظیر رسانه‌های جمعی و گروه‌های هم‌سن و سال نقش ثانوی را دارند؛ و هرگاه میان نقش والدین با عوامل دیگر تعارضی مشاهده شود، نوجوان دچار حالتی می‌شود که روان‌شناسان آن را سردرگمی نقش می‌نامند. اعتقاد به این یافته‌های مسلم روان‌شناسی، بروز نوجوان و جوان نتوانسته است، در برابر آنچه آن را تلاش برای کشف هویت می‌نامیم، موفق گردد؛ و درحقیقت نتوانسته است پاسخی مناسب برای سوالات این مقطع که همگی در چارچوب کشف و احساس

سازمان بهداشت جهانی سیگار را قاتل انسان معرفی کرده است. سالانه حدود پنج میلیون نفر بر اثر استعمال دخانیات جان خود را از دست می‌دهند. آمار برخی از کشورها نشان می‌دهد که چه اندازه دامنه‌ی استعمال دخانیات گسترش یافته است. مثلاً در آمریکا حدود ۲۸٪ از مردم به سیگار معتادند. این آمار در برزیل رقم ۱۵٪ و در ژاپن ۳۰٪ را نشان می‌دهد.

آماري که وزارت صنایع اعلام کرده است، گویای مصرف سالانه ۳۳ تا ۳۴ میلیارد نخ سیگار در کشور ماست و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مصرف سالانه‌ی سیگار را در کشور، پنجاه میلیارد نخ اعلام کرده است. جالب توجه و یا بهتر بگویم مسئله‌ی خطرناک در این خصوص، آن که تنها ۲۵٪ از این مقدار را شرکت دخانیات تولید می‌کند و بازار ۷۵٪ بقیه در دست قاچاقچیان حرفه‌ای است.^(۳)

چه عامل یا عواملی در بروز اعتیاد مؤثرند و آن را تشدید و تسهیل می‌کنند؟ چگونه می‌توان از بروز این عوامل پیشگیری کرد؟ این دو سؤال عمده فراروی کسانی است که در کشورهای گوناگون در زمینه‌ی پیشگیری از اعتیاد و مبارزه با آن دست‌اندر کارند.

در این شماره و شماره‌های آینده با اختصار در این زمینه نکاتی تقدیم می‌شود:

کشف هویت

اگر در اولویت بندی عواملی که فرد را به دامن اعتیاد می‌کشاند، نظر واحدی نتوان ارائه کرد، به طوری که بعضی عوامل محیطی را به عوامل فردی و بعضاً عوامل خانوادگی را در این امر اولویت می‌دهند، اما به نظر می‌رسد، هرگاه آغاز کشش فرد را به اعتیاد در نوجوانی و جوانی ببینیم، آن وقت بایستی مهم ترین عامل را اقتضای این سن و سال دانست.

به عبارت دیگر:

هرگاه به این نتیجه برسیم که نخستین رگه‌های گرایش فرد به اعتیاد از سنین نوجوانی و جوانی بوده است، آن گاه باید مهم ترین عامل کشاندن فرد را به اعتیاد، در این مقطع جست و جو کنیم.

به دنبال کشف هویت و این که من کیستم، هدف از آفرینش من چه بوده، چه بایدکنم و چه مسیری را طی خواهم کرد؛ از مهم ترین سوالاتی که فراروی مقطع نوجوانی و جوانی است. البته مسأله‌ی اثبات شخصیت، نوعی احساس استقلال و حالاتی از این دست، در مقطع پایین تر از نوجوانی هم بروز می‌کند، به طوری که روان‌شناسی رشد نشان می‌دهد، برخی از این حالت‌ها در ۷-۸ سالگی جرقه می‌زند، اما شروع پایدار این حالت‌ها مربوط به دوره‌ی نوجوانی و جوانی است؛ مقطعی که معمولاً از ۱۳ سالگی شروع می‌شود و تا ۲۱ سالگی ادامه می‌یابد.

بر اساس آنچه گفته شد از مسائل عمده‌ای که نوجوان با آن رو به رو می‌شود مسأله‌ی شکل گیری هویت فردی اوست؛ و این بدان معناست که

هویت مغایر با ارزش‌های جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند.^(۶) افتادن در دام اعتیاد، در مقطع نوجوانی و جوانی، پیوندی حساس و مسلم با سوالات این دوره و در حقیقت با سوالات مربوط به کشف هویت دارد. هرگاه نوجوان و جوان نتواند خود را در برابر این سوالات قانع و اجبار کند، ترجیح می‌دهد، با فراموش کردن قضیه و خود را به فراموشی‌زدن و در واقع نوعی صورت مسأله را پاک کردن از چنگال این بحران هویت فرار کند؛ و کدام راه بیش از پناه بردن به اعتیاد در دسترس اوست؟ بنابراین به نظر می‌رسد از مهم ترین عوامل و شاید عامل اولی در گرایش به اعتیاد و افتادن در تاروپود این بلای خانمان‌سوز، نیافتن پاسخ به سوالاتی است که برای نوجوان و جوان در باره‌ی کیستی و چیستی خود و در یک اصطلاح «احساس هویت» پیش می‌آید.

در شماره‌های آینده باز هم در مقوله‌ی علل گرایش به اعتیاد با ما باشید.

پی نوشت‌ها:

۱. روزنامه کیهان، ۸۲/۱/۱۹.
۲. همان، ۸۲/۱/۲۰.
۳. روزنامه جام جم، ۸۲/۳/۱۱.
۴. زمینه‌ی روانشناسی ریتال انکینسون و... مترجم دکتر پرهانی و...، ص ۱۷۴.
۵. جرم‌شناسی، ج ۱، ص ۳۳۱.
۶. زمینه روانشناسی، ج ۲، ص ۲۵۰.

